

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБОВИХ СТОСУНКІВ ЛЮДЕЙ, СХИЛЬНИХ ВИКОРИСТОВУВАТИ РІЗНІ РЕЛІГІЙНІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ

З'ясовано, що особливості міжособових взаємин визначають схильність людини використовувати різні релігійні копінг-стратегії. Встановлено, що доброзичливі відносини пов'язані з прагненням християнина залучити Бога до процесу долання труднощів, тоді як недовірливі взаємини – із переконаністю, що Господь покинув особу у важку хвилину. Виявлено, що прагнення незалежності від оточення детермінує невизначеність людини щодо вибору релігійних способів розв'язання проблем.

Ключові слова: міжособові взаємини, релігійні копінг-стратегії, християни, дорослі особи.

Вьяснено, что особенности межличностных отношений определяют склонность человека к использованию разных религиозных копинг-стратегий. Установлено, что доброжелательные отношения связаны со стремлением христианина привлечь Бога к процессу преодоления трудностей, в то время как недоверчивые отношения – с убежденностью, что Господь покинул человека в трудную минуту. Вывявлено, что стремление к независимости от окружающих детерминирует неопределенность человека относительно выбора религиозных способов решения проблем.

Ключевые слова: межличностные отношения, религиозные копинг-стратегии, христианин, взрослые люди.

The author found out that specifics of interpersonal relations determine person's inclination to use different religious coping strategies. It is stated that kind relations are linked to the urge of a Christian to engage God into overcoming the difficulties. On the other hand, distrustful relations are connected to the assurance that God left a person in an hour of need. The author proves that striving for independence from the others determines uncertainty of a person concerning his/her choices of the religious ways to solve the problems.

Key words: interpersonal relations, religious coping strategies, Christian, adults.

Проблема. Упродовж свого життя кожна людина, хто частіше, а хто – рідше, стикається з певними труднощами, проблемами. Застосовувані особою способи розв'язання проблем позначаються у психологічній літературі копінг-стратегіями. Специфіка долання

труднощів релігійною людиною полягає в тому, що індивід звертається до тих способів опанування негараздів, які йому пропонують церква або релігійні спільноти. Існує чимало досліджень, присвячених вивченню взаємозв'язку між схильністю особи звертатися по допомогу до Бога з її ранніми взаєминами з батьками. Недостатньо вивченим, однак, залишається питання, як способи долання труднощів релігійною людиною пов'язані зі специфікою її міжособових взаємин у дорослому віці.

Метою дослідження є аналіз інтерперсональних стосунків дорослих християн, схильних використовувати різні релігійні копінг-стратегії.

Людина, здобуваючи досвід у сфері міжособових стосунків, визначається щодо того, як до неї ставиться оточення. Хтось сподівається в разі потреби на допомогу близьких, а хтось виявляє незадоволення через те, що всі покинули його у важку хвилину життя. Окрім матеріальної або духовної підтримки оточення, людина також може розраховувати на допомогу Бога. У психологічній літературі надибуємо на ряд теорій, які пояснюють залежність специфіки ранніх взаємин людини з батьками із її схильністю долучати Господа до процесу розв'язання проблемних ситуацій. Зокрема, актуальними є теорії об'єктних відносин А.-М. Різзутто [1], символічної взаємодії П. Хілл і Т. Халл [2], а також теорії прихильності П. Хілл, Т. Халл, Л. Кіркпатріка та П. Шефера [2 – 4].

Розвиваючи теорію об'єктних відносин, А.-М. Різзутто висловлює думку про те, що релігійна людина уявляє Бога як такого, що допомагає їй подолати власну безпорадність. На думку дослідниці, когнітивна репрезентація оточення, насамперед батьків, становить основу “репрезентаційної системи” особи. Ця система, крім образу дорослих, об'єднує також емоції, насамперед страх перед близькими, а також уявлення про взаємини з іншими [1]. Сукупність цих складових, на думку А.-М. Різзутто, визначає в дорослому віці особливості соціальної взаємодії людини. Патернів інтеракції людина, на думку Г. Міда, навчається; завдяки використанню символів та мови вона може передбачити, як інші будуть реагувати в тому чи іншому випадку, а також визначити, як загалом оточення сприймає її особу [5]. На підставі цього П. Хілл та Т. Халл стверджують, що особливості взаємодії з оточенням у ранньому віці тісно пов'язані з очікуваннями людини отримати від близьких та Бога необхідну допомогу [2]. Виходячи з цього положення теорії символічної взаємодії, можна припустити таке. Наприклад, людина з раннього віку постійно отримувала підтримку з боку оточення. У дорослому віці в її житті раптом виник-

ли економічні проблеми, і особа зазнала чималих фінансових втрат. На підставі досвіду, отриманого в ранньому віці, вона сподівається, що близькі нададуть їй матеріальну, інформаційну та духовну допомогу. До того ж релігійна людина очікує отримати підтримку і від Бога, вважаючи себе такою, що особливо її потребує. При цьому досвід, який особа отримала, намагаючись долучити Господа до процесу розв'язання проблем, можливо, справляє зворотний вплив на специфіку її інтеракцій з оточенням. Зокрема, релігійна людина, яка не дістала під час економічної кризи необхідної допомоги від Бога, може розчаруватися в Ньому, що призведе до зростання в цієї особи недовіри до близьких людей.

Уявлення про те, чи можна розраховувати на підтримку Господа, Л. Кіркпатрік, П. Шефер, П. Хілл та Т. Халл пов'язують із патернами прихильності, які засвоює особа ще в ранньому віці. Підґрунтям для такого розуміння стали погляди Дж. Боулбі, який вважав, що особа розвиває когнітивну репрезентацію себе та інших на основі взаємодії з дорослими впродовж усього свого життя [6]. На основі досліджень його колег – М. Ейнсворт, М. Блехара, Е. Вотерса та С. Вола – було виділено патерни прихильності, а саме патерн безпеки, патерн уникнення та патерн амбівалентності [7]. Патерн безпеки характеризується тим, що опікун є джерелом почуття безпеки під час дослідження середовища; у період сепарації неспокій в особі може виникати, так само як і може загалом не виникати. У випадку патерну уникнення контакти між індивідом і дорослим мінімізовані, особа не відчуває неспокою за відсутності останнього і не прагне відновити зв'язок з ним. Що стосується патерну амбівалентності, то індивід максимізує потребу в контактах з дорослим, переживає сильний неспокій за його відсутності, а прагнення поновити взаємини супроводжується одночасно і злістю, і потребою в близькості [7].

Відтак Л. Кіркпатрік, П. Шефер, П. Хілл та Т. Халл висловили припущення про те, що звернення по допомогу до Бога пов'язане із задоволенням потреби релігійної людини в почутті безпеки та комфорту [2–4; 8]. Наприклад, особа з патерном уникнення прагне компенсувати характерний для неї вид прихильності, завдяки чому вона зазвичай уявляє Бога турботливим і доброзичливим щодо себе. Якщо в людини домінує патерн амбівалентності, вона вважає, що Господь має бути послідовним у своїх діях і Йому можна довіряти. Особа з патерном безпеки, як стверджують Л. Кіркпатрік, П. Шефер, П. Хілл та Т. Халл, вважає Бога відповідальним за виникнення різноманітних ситуацій у її житті, а також що він посилає людині певні випробування задля перевірки її сили віри і терпеливості.

Отже, особливості ранньої взаємодії з оточенням визначають

схильність релігійної особи звертатися по допомогу до Бога. Постає питання, однак, щодо того, які міжособові взаємини характерні для дорослих осіб залежно від їхньої схильності надавати перевагу певним релігійним способам розв'язання проблемної ситуації.

Для того щоб проаналізувати схильність особи використовувати певний спосіб долання труднощів, в емпіричному дослідженні було використано методику “Релігійні копінг-стратегії” (RCOPE) (автори К. Паргамент, Г. Кюнїг, Л. Перез; адаптація М. Єсип) [9]. Для вивчення особливостей інтерперсональних взаємин застосовувалася методика “Діагностики міжособистісних відносин” (Т. Лірі) [10].

У дослідженні взяло участь 100 дорослих осіб християнського віровизнання. Вік опитаних становив від 21 до 35 років. Це період, коли, як стверджує о. Ю. Макселон, людині притаманна відносна сталість релігійних поглядів. Аналізуючи конфесійну належність, ми з'ясували, що 45% досліджуваних сповідують греко-католицизм, 43% – православ'я, 4% – римо-католицизм, 2% – протестантизм; 6% опитаних зазначили, що є християнами без жодного конкретного віровизнання.

На підставі результатів кластерного аналізу методом k-середніх було виокремлено три групи осіб залежно від того, які релігійні способи розв'язання проблемної ситуації вони схильні використовувати у своєму житті: тих, хто віддає перевагу позитивному або негативному типові релігійних копінг-стратегій, а також тих, кому важко визначитися щодо цього.

Значимо, що *позитивний* тип релігійних копінг-стратегій свідчить про сприйняття людиною труднощів як способу набуття корисного для себе досвіду. Щоб вирішити проблему, особа залучає до співпраці Господа або “передає” справу в Його руки. Прагнучи наблизитися до Бога, людина звертається до різноманітних релігійних практик: молиться, відвідує богослужіння, просить прощення за гріхи, намагається духовно відродитися завдяки релігії. Окрім допомоги, яку особа розраховує отримати від Господа, вона також звертається по підтримку до інших парафіян чи духовенства або надає таку підтримку оточенню. Людина почуває тісну взаємопов'язаність із Богом, який постійно супроводжує її в житті.

Негативний тип релігійних копінг-стратегій базується на переконаності особи, що саме диявол відповідальний за виникнення проблемної ситуації. Це призводить до переосмислення сили Бога, який уже не може змінити ситуацію на краще. Господь, на думку людини, перестає супроводжувати її у скрутні хвилини життя, а релігійна спільнота, яка б мала підтримувати її, не звертає уваги на складність ситуації, у якій перебуває особа. Усяке випробування сприймається як

покарання, бо в людини є багато гріхів, на які, як вона вважає, спокусив її диявол.

Невизначеність щодо вибору певного типу релігійних способів розв'язання проблемної ситуації свідчить про те, що особа виявляє невпевненість щодо того, якій копінг-стратегії слід надати перевагу задля успішного подолання труднощів. Часом людина прагне отримати допомогу від Бога, а часом почувається покинутою Ним у важкій ситуації. Сповнена сумнівів щодо того, якому типу копінг-стратегій – позитивному чи негативному – слід було б віддати перевагу, релігійна особа схильна використовувати окремі способи додання труднощів кожного з них.

Відсоткове співвідношення груп опитаних залежно від того, яким стратегіям розв'язання проблем вони віддають перевагу, показало таке: 30% респондентів віддають перевагу позитивному, 36% – негативному типу релігійних копінг-стратегій; кожному третьому (34%) опитаному важко визначитися щодо вибору конкретного типу, коли йдеться про способи додання труднощів. Проаналізуємо особливості інтерперсональних взаємин осіб, схильних використовувати різні релігійні копінг-стратегії. На підставі результатів однофакторного дисперсійного аналізу можна зробити певні узагальнення (рис.). Ті опитані, які віддають перевагу позитивному типу релігійних копінг-стратегій, демонструють вищі бали за шкалами “Відповідально-великодушний тип відносин” ($M=11,167$; $F=8,704$; $p=0,000$) та “Доброзичливість” ($M=8,760$; $F=14,313$; $p=0,000$) порівняно з іншими групами досліджуваних. На відміну від них для осіб, які схильні використовувати негативний тип релігійних способів розв'язання проблемної ситуації, характерні вищі бали за шкалами “Незалежно-домінуючий тип відносин” ($M=8,028$; $F=4,609$; $p=0,012$) та “Недовірливо-скептичний тип відносин” ($M=7,972$; $F=7,458$; $p=0,001$). У релігійних людей, яким важко визначитися щодо вибору конкретного типу релігійних копінг-стратегій, виявлено нижчі бали за шкалами “Відповідально-великодушний тип відносин” ($M=8,059$; $F=8,704$; $p=0,000$) та “Доброзичливість” ($M=0,309$; $F=14,313$; $p=0,000$) порівняно з тими, хто схильний використовувати позитивний тип цих способів додання труднощів.

Отож релігійна людина, яка прагне долучити Бога до процесу розв'язання проблемної ситуації, виявляє схожу позицію щодо оточення – вона готова допомагати іншим у складних життєвих ситуаціях. Така особа часто відгукується на прохання близьких надати їм матеріальну чи духовну підтримку. Прагнучи наблизитися до Бога, опитані християни роблять “добрі справи”: виявляють щедрість, співчуття та милосердя щодо оточення. Імовірно, здійснення альтруїстичних вчинків має певною мірою прагматичний характер. Релігійна людина усвідомлює, що,

будучи доброзичливою до близьких, вона здобуде прихильність Господа, особливо в ситуаціях, які потребують Його втручання.

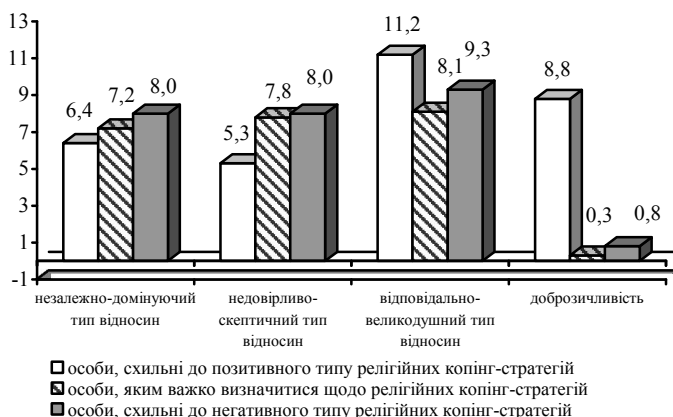


Рис. Середні показники для груп релігійних осіб, схильних використовувати різні релігійні копінг-стратегії, залежно від типу їхніх міжособових стосунків

Детальніший аналіз особливостей міжособових стосунків можна провести, звернувшись до результатів кореляційного аналізу (r -Пірсона) при $p < 0,05$. З'ясовано, що шкали, які відображають схильність особи використовувати позитивний тип релігійних копінг-стратегій, взаємопов'язані зі шкалами, які спрямовані на діагностику інтерперсональних взаємин. Зокрема, показники за шкалами "Прохання про пряме заступництво", "Релігійне очищення та прощення" та "Пошук духовної підтримки" демонструють тенденцію зростання зі збільшенням показників за шкалами "Залежно-слухняний тип відносин" ($r=0,223$; $r=0,204$; $r=0,229$, відповідно) і "Конвенціональний тип відносин" ($r=0,244$; $r=0,203$; $r=0,205$, відповідно). При цьому шкали "Оцінка проблемної ситуації як корисної" ($r=-0,215$) та "Співробітництво" ($r=-0,249$) взаємопов'язані зі шкалою "Прямолінійно-агресивний тип відносин".

Отож релігійні особи, які часто звертаються до різноманітних релігійних практик (моляться, просять прощення за гріхи), стають усе більш залежними від поглядів оточення. Вони прагнуть постійно брати участь у діяльності референтної для них групи, бажаючи при цьому задовольнити свою потребу у визнанні з боку інших. Однак людина, яка співпрацює з Богом задля успішного розв'язання проблемної ситуації, стає все менш наполегливою щодо досягнення бажаної мети,

розраховуючи отримати допомогу від Господа. Можливо, вона лише декларує, що здійснила все можливе у своєму житті задля подолання труднощів, вважаючи, що саме Бог зробить чудо в її житті.

На відміну від описаних вище релігійних осіб опитані християни, які сумніваються щодо здатності Господа допомогти їм у важкій ситуації, частіше за інших виявляють незалежність та критичність у поглядах. Такі особи здебільшого самовпевнені та егоїстичні. Не довіряючи близьким, вони все частіше переживають незадоволення через байдуже ставлення до них з боку Бога. Поява цих негативних почуттів до Господа, який, на думку людини, покинув її у скрутній ситуації, посилює вороже ставлення до близьких, яких особа постійно підозрює в недобррозичливості щодо себе.

В осіб, які сумніваються щодо могутності Бога щось змінити в їхньому житті, може з'явитися все-таки прагнення долучити Його до розв'язання проблем. Так, графи факторного навантаження показали, що зростання показників за шкалою "Позитивний тип релігійних копінг-стратегій" відбувається разом зі зростанням показників за шкалами "Відповідально-великодушний тип відносин", "Залежно-слухняний тип відносин" та "Конвенціональний тип відносин". Отож, здійснюючи соціально значимі вчинки, наприклад, допомагаючи близьким, а також змінюючи власні погляди відповідно до тих, які є прийнятними в конкретній спільноті, релігійна людина таким чином зміцнює переконаність у тому, що Бог підтримає її та вкаже вихід із важкої ситуації.

Розгляньмо специфіку інтерперсональних взаємин осіб, яким важко визначитися щодо релігійних способів додання труднощів (див. рис.). Опитані християни, які сумніваються, чи слід їм розраховувати на підтримку Бога, чи, можливо, Він покине їх у важкій ситуації, рідше за інших прагнуть допомагати іншим. Вони вважають, що щедрість, співчуття та милосердя щодо близьких є необов'язковою складовою їхніх взаємин з оточенням. Для осіб, яким важко визначитися щодо вибору релігійних копінг-стратегій, характерна більша впевненість у собі та незалежність у своїх поглядах порівняно з іншими групами опитаних.

Висновки. Особливості міжособових взаємин визначають схильність релігійної людини докладати зусиль, щоб залучити Бога до розв'язання проблемної ситуації. Доброзичливі та щирі відносини з оточенням свідчать про те, що християнин буде очікувати на допомогу від Господа у важкі хвилини життя. Людина, яка прагне налагодити та підтримувати такі взаємини з близькими, виявляє залежність у поглядах задля того, щоб її особу визнали в референтній для неї групі (наприклад релігійній спільноті). Взаємини, які ґрунтуються на бажанні

домінувати над іншими, складаються тоді, коли християнин недооцінює могутність Бога, Його здатність щось змінити в цьому житті. Релігійні особи, для яких характерні такі відносини з близькими, рідко довіряють іншим та критично ставляться до думок і вчинків оточення. Опитаним християнам, які виявляють незалежність у поглядах, частіше за інших важко визначитись, чи слід їм розраховувати на підтримку Господа в проблемній ситуації. Особи, сповнені сумнівів щодо того, чого слід їм очікувати від Бога, рідко підтримують доброзичливі взаємини з близькими та допомагають їм.

Література

1. *Rizzuto A.-M.* The birth of the living God: A psychoanalytic study / A.-M. Rizzuto. – Chicago : University of Chicago Press, 1979. – P. 29–37, 54–84.
2. *Hill P. C.* Relational schemas in processing one's image of God and self / P. C. Hill, T. W. Hall // *Journal for Psychology and Christianity*. – 2002. – Vol. 21. – № 4. – P. 365–373.
3. *Kirkpatrick L. A.* An attachment-theory approach to the psychology of religion / L. A. Kirkpatrick // *International Journal for the Psychology of Religion*. – 1992. – Vol. 2. – P. 3–28.
4. *Kirkpatrick L. A.* God as a substitute attachment figure: A longitudinal study of adult attachment style and religious change in college students / L. A. Kirkpatrick // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 1998. – Vol. 24. – P. 961–973.
5. *Mead G. H.* Mind, self and society / G. H. Mead. – Chicago : University of Chicago Press, 1934. – 660 p.
6. *Bowlby J.* Attachment / J. Bowlby. – New York : Basic Books, 1969. – Vol. 1: Attachment and loss. – 199 p.
7. *Ainsworth M. D.* Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation / M. D. Ainsworth, M. C. Blehar, E. Waters, S. Wall. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1978. – 391 p.
8. An empirical exploration of psychoanalysis and religion: Spiritual maturity and object relations development / T. W. Hall, B. F. Brokaw, K. J. Edwards, P. L. Pike // *Journal for the Scientific Study of Religion*. – 1998. – Vol. 37. – P. 303–313.
9. *Єсип М. З.* Адаптація методики “Релігійні копінг-стратегії” (RCOPE) К. Парамента, Г. Кюніга і Л. Перез / М. З. Єсип // *Соціальна психологія*. – 2010. – № 2 (40). – С. 150–160.
10. *Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / ред.-сост. Д. Я. Райгородский*. – Самара : БАХРАХ-М, 2001. – С. 288–297.

© Єсип М. З.